

Devlet Adamlığı ve Politikacılık Söyleminin Kurucu Unsurları*

Yrd.Doç.Dr.,Leyla KAHRAMAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü

Demokrasi Platformu ♦ Yıl:9 – Sayı: 34 ♦ 2013/II, S.73-98

GİRİŞ

Devlet adamı ve politikacı; kendini konumlandığı alan, taşıdığı zihniyet ve ortaya koyduğu siyasal pratikler açısından siyasal alanın birbiriyle çatışan iki temel aktörüdür.Tüm dünyada bu iki kavram birbirinden –taşıdıkları ve onlara yüklenen çeşitli niteliklerden dolayı- ayrılmakta, özellikle devlet adamlığı ön plana geçmektedir. Devlet adamlığı ve politikacılık söylemleri hem farklı ideolojik zihinsel örüntülerin ve siyasal pratiklerin sonucudur hem de kendini yeniden üreten mekanizmalar aracılığıyla siyasal aktörler üzerinde belirleyici bir rol oynayarak nedensel bir boyut da kazanmaktadır. Siyasal alan, devlet adamlığı ve politikacılık söylemleri doğrultusunda çok farklı eksenlerde kurulmakta ve işlemektedir. Devlet adamı kendini devlet merkezli olarak konumlandırırken politikacı kendini devletin dışında toplumsal alanda konumlandırmakta böylece temsil edilen kesim ve savunulan çıkarlar da farklılaşmaktadır. Devletlerin siyasa belirleyicilerinin/yöneticilerinin devlet adamı ya da politikacı olarak irdelenmesi daha kapsamlı bir değeren-

* Bu çalışma yayınlanmamış doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. "KAHRAMAN, Leyla (2006), Türkiye’de Devlet Adamlığı ve Politikacılık: Demirel, Ecevit ve Özal Örnekleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Ankara.

dirmeyi, tüm siyasal sistemle bağlantılı bir irdelemeyi gerekli kılmaktadır. Çalışmada bu iki kavrama yüklenen anlamların nedensel boyutlarını, devlet adamlığı ve politikacılık söylemlerinin kurucu unsurları doğrultusunda açıklamak amaçlanmaktadır.

1.Devlet Anlayışları

“Devlet adamı” ve “politikacı” kavramları farklı eksenlerde konumlanan siyaset ve siyasal sistem tasavvurlarının ürünü olup asla yüzeysel bir sınıflandırmaya işaret etmemektedir. Devlet adamlığı ve politikacılık söylemlerini kurgulayan, siyasal alanda konumlandırıran temel eksen iki farklı devlet anlayışıdır. Devlet adamlığı söyleminin kuramsal çerçevesini muhafazakar devlet anlayışı çizmiştir. Bu zeminin köşe taşlarını antik dönemden modern dönemlere doğru; özellikle –muhafazakarlığın otoriter yorumuna katkıda bulunan- Platon, Aristo, Rousseau, Hobbes, Machiavelli, Bodin, Schmitt, Scruton’ın devlete/egemene bakış açıları oluşturmuştur.

Liberal devlet anlayışının temel ilkeleri dikkate alındığında bu anlayışın politikacılık söylemine temel çerçeveyi oluşturduğu ifade edilebilmektedir. Bu aşamada devlet adamlığı ve politikacılık kavramlarının söylemsel olarak bu örgü içerisinde tanımlandığı değerler ve üzerinde konumlandırıldığı alan saptanmaktadır. Bu iki aktörden biri kendisini devlete, diğeri de halka dayandırmaktadır. Bu iki kutbun demokrasiye dair algıları, beklenti ve öncelikleri farklılık taşımaktadır. Çalışmada söylemsel düzeyde devlet adamlığına biçilen rol muhafazakar içeriğiyle irdelenmekte, siyasal alanda iktidarı ele geçirme amacına ulaşmak için oy maksimizasyonunu hedefleyen siyasal aktör olarak politikacıya biçilen rol ise, klasik liberal kuram çerçevesinde kamu tercihi kuramına özgü nitelikleri açısından irdelenmektedir. Bu kuramsal çerçeveden hareketle devlet adamlığı ve politikacılık söyleminin kurucu unsurları inşa edilmeye çalışılmıştır.

1.1.Muhafazakar Devlet Anlayışının Kurgusu: Devlet Adamı

Muhafazakar devlet anlayışı taşıdığı temel ilkeleri, savunduğu öncelikleri itibarıyla devlet adamlığı söylemine dayanak oluşturmuştur. Bu anlayışa kök veren düşüncelerin başında Platon’un ideal devlet modelinin geldiği söylenebilir. Bu modelin temel öğeleri; hakim-i mutlak bir hükümdar, rakip iktidar odaklarını önlemek üzere oluşturulan bir köle-yöneticiler kurumu, ideolojik çerçeve olarak dinsel kurum ve yönetime katılım (bir bakıma siyaset) dışında tutulan doğrudan üreticilerdir (Ti-

mur, 2000b: 93,94). Muhafazakar devlet anlayışının temel unsurlarından biri olan **düzenin sağlanması ve korunması amacı** toplumdaki her şeyin üzerinde yer alan bir amaç değerdir. Platon'un kafasındaki devlet bu özellikleriyle "mükemmelliği" yakalamış, dolayısıyla değişmeyi sistem dışı bırakan bir inşadır.

Düzen kaygısı ve kurulan düzenin korunması refleksi devlet adamlığı söyleminin odak noktasında yer alarak devleti de siyasal alanın merkezine yerleştirmektedir. Nihai aşamada muhafazakar ilkelerle yoğrulmuş, toplumdaki ara kurumları değil, devleti kutsayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Platon'un değişmez devlet ve ideal devlet tasarımlarından büyük ölçüde beslenmiş olan bu anlayışta devlet; düzen, hiyerarşi ve otorite unsurlarının birleştiği ve somutlaştığı kurumsal yapıyı oluşturmakta ve toplum içerisinde ayrıcalıklı bir nitelik kazanmaktadır. Bu niteliklerin düşünsel kaynaklarla da yoğurulmasıyla devlet –muhafazakar nitelikleriyle-siyasal alanda hakim unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Güçlü egemen/güçlü devlet ekseninde odaklanan Machiavelli'nin siyasi düşünüş tarzı da "devletin üstün amacı" fikri etrafında toplanmıştır. Onun siyasi felsefesine hakim olan fikir, devlet olmanın ve iktidarı elde edip korumanın gereklilikleri hatta zorunluluklarının bulunduğu. Machiavelli, "ulusun sevk ve idaresi" sözkonusu olduğunda devlet için zorunlu olan gücü elde etme ve koruma için gerekirse temiz olmayan (gizli kapaklı) yöntemlere bile başvurma meşru olduğunu belirtmiştir (Akt: Erdoğan, 2001: 26,27). Devlet adamlığı söylemini besleyen devlet anlayışının altını kalın çizgilerle çizen önde gelen düşünürlerden Hegel'e göre de devlet, en üstün ahlaki varlıktır; ahlaki bir varlık olarak devlet, sübjektif beni (bireysel iradeyi) objektif benle (genel iradeyle) birleştiren bir siyasi organizasyon biçimidir ve devletin kendini idame ettirmekten üstün bir ödevi yoktur. İnsan ancak devlet sayesinde bir değere, ruhani ve akli bir gerçekliğe sahip olmaktadır (Erdoğan, 2001:30,31).

"Devlet"i siyasetin merkezine oturtan, bütün politikaların/siyasaların devlet üzerinden ve merkezîyetçi zihniyetin otoriter dili ile kurulmasına zemin hazırlayan bu zihinsel örgü muhafazakar devlet anlayışının kurumsallaşmasını sağlamıştır. İçerdiği değerlerin ürettiği kısır döngüde dönüp duran siyasal işleyiş otoriteyi beslemekte, gücü yüceltmekte, "siyaseti devletle özdeş" kılmakta dolayısıyla muhafazakar devletin hakim unsurlarını beslemektedir (Çobanoğlu, 2001:119,120).

Devletin siyasal alanda üstlendiği aktif rol devlet adamlığı söylemi-

nin ana eksenini oluşturmakla birlikte devlete toplumun üzerinde üstün ve ayrıcalıklı bir yer de vermektedir. Antik Yunan modelinden kalan izlerden, merkeziyetçi zihniyete dek bir çok unsur devletin siyasal alandaki bu hakim konumunu kutsayıcı nitelik taşımaktadır. Devletin paternalist niteliğı de devletin siyasal alandaki otoriter/yetkeci kimliğini meşrulaştırıcı bir işlev taşımaktadır. Muhafazakar temellerle yoğrulan devlet anlayışının siyasal alandaki temel kaygısı da devletin bekâsıdır. Siyasal hayatının temel ekseninde yer alan bu unsur –devletin bekâsı- adeta siyasal alanın kalbinde yer almakta, hayati bir önem taşımakta ve tüm değerlerin üzerinde bir önem taşımaktadır. Devlet anlayışının en etkin araçları kurucu rasyonalizm ve pozitivist yöntemdir. Hakim devlet anlayışı muhafazakar nitelik taşımakla birlikte soyut aklı yücelterek ve toplumu istediğı şekilde biçimlendirmek/yoğurmak üzere toplum mühendisliğı aracına başvurarak devlet adamlığı söyleminin kurucu unsurlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Toplumunu özellikle devletçi seçkinlerin ve hakim değerler sisteminin uygun gördüğü kalıplar içerisinde inşa etmek temel hedef olmuştur. Toplum/halk olduğı haliyle değıl olması istenen haliyle kurgulanmaya çalışılmıştır. Nitekim bu yaklaşım halka seçkinin bakışın ürünü olup, siyasal sisteme bu doğırlukta yön verme amacı güdülmüştür. Devlet anlayışının anayasalarda da hakim unsurlarıyla yer alması devletin/devlet anlayışının siyasal/toplumsal alandaki konumunu destekleyici bir nitelik taşımıştır.

Devletçi seçkinlerin belirleyiciliğı altında oluşturulan devlet adamlığı söylemi, bu kesimin hassasiyetlerini gözetken ve belirlenmiş niteliklere uygun politika/siyasa üretmeyi gerektiren bir konum olarak tasarlanmıştır. Devlet adamlarının üzerinde konumlandığı, merkeze karşılık gelen devletlik mevkii, yalnızca yönetici sınıfın konumlandığı alanı değıl, daha da önemli olarak siyasal hayatın temel ilke ve normlarının düzenlenip yürürlüğe konduğı alanı da temsil etmektedir (Kaliber, 2002:116,117). Devletlik mevkiinde, politikacıların –kendini devletin dışında toplumsal alanda konumlandıran siyasal aktörler olarak- karara bağlayamayacağı kimi devlet meseleleri hakkında kararlar alınmakta, bu kararlar siyasal faaliyet alanının dışına çıkarılmaktadır. Burada oluşturulan devlet politikaları kalıcı ve ulusal bir nitelik taşır. Dolayısıyla devletin yönetimi herkesin yapamayacağı hele politikacıların kesinlikle yapamayacağı, istisnai ve uzmanlık isteyen yüce bir meşgaledir (Erdoğan, 2002).

Sivil toplumun ürünü bir aygıt/araç olmayıp, varlığını topluma borçlu olmayan, üstün bir kendinde “varlık” olan devlete devletçi seçkinler hakim olmuştur (Erdoğan, 1997:213). Muhafazakar anlayışa göre birey

özünde kötü ve yetersizdir ve kontrol edilmesi/sınırlandırılması gerekmektedir. Halkın siyasal alana katılımı halkın yetersiz görülmesinden ve en iyisini halk adına devletçi seçkinlerin bileceği anlayışından dolayı istenmemekte ve buna gerek görülmemektedir. Bu anlayış çok partili sistemlerde her ne kadar yıkılmışsa da devletçi seçkinlerin halk adına en iyisini bileceği anlayışı izlerini devam ettirmiştir. Dolayısıyla muhafazakar zihniyetin bireye/halka bakışı rasyonel demokrasi anlayışı düzleminde gerçekleşmiştir.

Rasyonel demokrasi gelip geçici ve değişime açık olan hükümetleri değil, değişmez bir yapıya sahip olan devleti siyasal alanda temel unsur olarak almakta ve ona toplumun üzerinde ayrı bir kişilik tahsis etmektedir (Sartori, 1996:57, 58). Rasyonel demokrasi ilkeleri ışığında, devletçi anlayıştan hareketle kurgulanan devlet adamlığı bir takım özellikleri taşımayı gerektirmektedir. Bu siyasal seçkinlerin bilgisiz ve eğitimsiz "alelade politikacılar" değil, bilgili ve eğitilmiş kişiler olmaları istenmekte ve bu kişilerin tüm mesailerini ülkenin uzun süreli menfaatlerini korumak için harcamaları ve gelecek seçimler yerine gelecek nesilleri düşünmeleri beklenmektedir. Rasyonel demokrasi, bu anlamda akılcı düşünen kişilerin/devlet adamlarının ülke için en iyi siyasaları yapmak üzere görüş alışverişinde bulunmaları sonucu oluşmaktadır (Heper, 1998:45).

Devlet çıkarlarının önceliğini rasyonel demokrasi anlayışı çerçevesinde sağlayan devlet adamlığı kurgusu, halkın tercihlerine -kendi çıkarlarını tam olarak bilecek olgunlukta ve düzeyde olmadığı gerekçesiyle- güvenmeyen ya da şüpheyle yaklaşan, onun çıkarlarını daha iyi bilenlerin önderliğine ihtiyacı olduğunu savunan vesayetçi bir bakış açısı üzerine temellendirilmiştir.¹ Bu bağlamda da devlet adamlığı söylemini oluşturan, pekiştiren ve yeniden üretimini sağlayan en önemli unsur/araç özelliği taşıyan "devletin bekâsı" dayanağı devlet adamının hemen hemen tüm eylemlerini meşrulaştırıcı işleve sahiptir.

Devlet adamlığı; halkın, homojen bir bütün olarak görülmesine, bireysel ve kesimsel talepleri meşrulaştırmak yerine "halkın birliğini ve bütünlüğünü" söyleminin meşrulaştırılmasına vurgu yapılmasından yanadır. Taneri'ye göre (1987:67) devlet adamları, yönettikleri kitleyi, hitap ettikleri kişileri birarada tutmak, onlar arasında birliği sağlamak, toplum dayanışmasını korumak için, ilke olarak kabul edilen sloganlara sarılır-

¹ Halkın oylarıyla seçilerek gelen iktidarların sınırları bu bağlamda büyük önem taşıyan bir tartışma konusudur. Nitekim liberal demokratik toplumlarda böyle bir tartışma çok gereksiz görülmekte olup, zaten iktidarlar temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırılmışlardır.

lar. Devlet, birbirinden farklı renklere sahip, farklı taleplere sahip, rasyonel bireylerden oluşmuş bir topluluk olarak görülmek yerine, belirli bir işbölümü içerisinde konumlanmış, organik ve kaynaşmış bir bütün olarak görülmektedir. Nitekim bu anlayış Platon'un sahip olduğu devlet anlayışıyla da örtüşmektedir. Platon'un devletinde yurttaş sayılan özgür kişilerin, devlet karşısında başlı başına bir değer ve varlık sayılmaları söz konusu değildir. Bu kişiler, ancak yöneticiler, savaşçılar ya da üreticiler sınıfı içinde yer aldıkları zaman bir değer ve varlık kazanmaktadır. İdeal devleti yönetmenin tek yolu, devleti yönetecek kişilerin filozof olmaları, yani akıl gücü ile devlet gücünün birleşmesi ve herkesin yapacağı işi bilmesidir (Platon, 2003:95).¹

Devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin niteliklerini ortaya koyan ve unsurları çeşitli faktörler tarafından belirlenen bir süreç olan siyaset aynı zamanda bir iktidar mücadelesidir. Siyasetin, iktidar mücadelesi olarak algılanması, siyasal örgütlenmenin, çıkar mücadeleleri ekseninde tanımlanmasına ve yürütülmesine neden olmuştur. Siyasal süreçler, temelde katılımdan çok istikrarı, haklardan çok ödevleri düzenlemeye yönelik olarak temellendirilmiştir. Fakat bu unsurların gerçekleşme düzeyi farklı devlet algılayışlarına göre değişmektedir. Modern demokratik sivil toplum anlayışı da dahil olmak üzere, siyasal sürecin tümü dilsel ve ideolojik retorik üzerine kurulmuştur. Bu ise, siyasal etkinliklerin ideoloji bağlantısını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, siyaset, hakim çıkar gruplarının, tahakküm odaklarının, ideolojik söylemler aracılığıyla egemenliklerini kurma ve yeniden üretme mekanizması olma dışına çıkamamaktadır (Çelebi, 1995:20-21). Siyasal alanda yer alan aktörler bu çerçevede konumlanmakta ve tanımlanmakta oldukları gibi kendileri de bir çok şeyi bu doğrultuda tanımlamaktadırlar.

Devlet adamlığı söyleminde siyaset, hakim devlet anlayışı tarafından meşru yaptırım gücüyle denetim altına alınan ve bu şartlara uygun olduğu sürece sürdürülen bir etkinlik türüdür. Devlet adamlığı ve politikacılık söylemlerinin altında yatan zihniyeti anlamada hakim devlet anlayışı ve siyaset anlayışını çok iyi irdelemek gerektiğini tekrar vurgulamakta fayda var. Bunun nedeni, bu iki kavramın kurgulanmasında hakim olan unsurların neler olduğunu net bir biçimde görebilmehtir. Nitekim devlet adamlığı söylemini ortaya çıkaran devlet anlayışı irdelendiğinde; yetkeci/paternalist niteliği, hiyerarşik yapılanması, toplumsal düzenin sağlanması kaygısının temel amaç olarak gözetilmesi, yurt-

¹ Platon, Devlet, 2003, 413. Pasaj.

taşların temel hak ve özgürlüklerden ziyade ödev ve sorumluluklarının önplanda tutulması niteliklerinin ağır basmasıyla muhafazakar bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Muhafazakar devlet anlayışına sahip olan devletlerde bu anlayışı savunan ve bu anlayışın taşıyıcılığını yapan ve devletçi seçkinleri de içeren devletçi zihniyet, hakim değerler üzerinden devlet adamlığı söylemini kurgulamıştır. Siyasal alanın asli unsuru olarak görülen devlet adamına karşılık, siyasal alanda yer alan diğer siyasal aktör tipi olarak politikacı da yer almakta ve bu aktör farklı bir devlet anlayışına dayanmaktadır. Özü itibarıyla liberal değerler taşıyan ve liberal devlet anlayışının ürünü olan politikacılık söylemi de siyasal alanda farklı değerleri savunmaktadır.

Devlete referansla tanımlanan devlet adamlığı söylemi olumlu niteliklerle donatılarak siyasal alanda devlet adamlığı kavramının meşrulaştırılarak yüceltilmesi sağlanmıştır. Hocaoglu'na göre (1999:241) "Devletin kutsal ricali" hemen hemen devletin (bir hükmetme aracı olan) hükmi şahsiyeti ile özdeşleşmiş ve bir bakıma da adeta "gayrişahsi" ve beşer-üstü olarak kabul edilmiştir. Söylem düzeyinde incelendiğinde; siyasal etik anlayışının yozlaşması ile politikacılık arasında yakın bir bağlantı kurulduğu halde devlet adamlığının siyasal etik anlayışını muhafaza ettiği kabul edilmiştir.

Devlet merkezli düşünen, devletin çıkarlarını hassasiyetlerini gözeterek devlete eklemlenen, devlet yönetiminin uyumlu ve dinamik bir şekilde işlemesini sağlayan, meşru otoriteye sahip, kamu yararını gözetten devlet adamı, halkın dışında konumlandırılmış olup, yurttaşlar üzerinde devlet adına her türlü tasarrufta bulunma yetkisine sahip kılınmış bir kurgudan ibarettir. Müdahalecidir, yönlendiricidir, dayatmacıdır, çünkü yurttaşın baktığı yerden bakmaz olaylara. Devletin bakış açısını yansıtır ve çıkar/fayda/menfaat kavramı hep devletin yurttaş için iyi tasarımından hareketle tanımlanır. Toplum mühendisliği temel uğraş alanıdır, çünkü pozitivist zihniyetin belirlediği doğrular ışığında toplumu biçimlendirmek öncelikli hedeftir. Düzen kaygısı ön plandadır çünkü mevcut iktidarının devamı düzene bağlıdır. Bu nedenle baştan tüm tedbirler alınır ve potansiyel kargaşa nedenleri ortadan kaldırılmaya çalışılır. Demokrasi, ideal devlet düzeninin kurulması için amaç değil araç olarak görülür. Devlet adamı-yurttaş ilişkisinde, devlet adamı -hiyerarşik olarak- devletin üzerinde, yurttaş ise sadece birey olarak toplumsal alanda konumlanmıştır.

1.2. Liberal Devlet Anlayışının Kurgusu: Politikacı

Liberal devlet anlayışının temel ilkeleri dikkate alındığında bu anlayışın politikacılık söylemine temel çerçeveyi oluşturduğu ifade edilebilmektedir. Liberal devlet anlayışında -kuramsal olarak- bireye, topluma nazaran öncelik ve değer atfetmesi, devletin ise araçsal bir nitelik taşıması, siyasal alanın hakim devlet anlayışının değil, devletin dışında yer alan unsurların/taleplerinin temsil edildiği bir alan olması ve çoğulcu demokrasi anlayışının savunulması, temel ilkeler olarak gerçekleşmektedir. Devletin belirleyici rolü liberal kuramda muhafazakar kurama nazaran daha az ve bekçilik düzeyinde kalmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle politikacılık söylemi, kendine temel eksen olarak devleti/devlet çıkarlarını değil, sivillikler alanındaki herhangi bir unsuru bireyi/partiyi/halkı ve bu kesimlerin çıkarlarını almaktadır. Kendini devlet alanı dışında konumlandıran politikacı siyasal alanda farklı görüşlerin/çıkarların temsilini sağlama kapasitesi açısından çoğulcu bir demokrasiye uygun bir nitelik taşımaktadır.

Politikacının kendini devletin dışında, devletçi zihniyetin şüpheyile yaklaşarak tam yetkin görmediği halka/topluma referansla tanımlaması, devletçi zihniyetin yönetim ve siyaset ilkelerini alaşağı eden bir süreci başlatmıştır. Devlet adamlığı söylemi; devleti/devletin çıkarlarını temel eksen olarak alan, devletin bekâsının/düzeninin/toplumsal istikrarının ve toplumun genel iyiliğinin sağlanmasının temel amaç olarak gözetilen, düzenin sağlanması için gerekli önlemleri baskı/zora dayalı olarak da olsa alan, otoriter/yetkeci bir nitelik sergileyen devlet adamını devletin asıl sahibi olarak görmektedir. Devlet adamının devlete ve siyasal alana egemen olma -doğal ve olması gereken- durumunun devam etmesinde politikacının tehdit olarak algılanması, muhafazakar düzlemde savunulan tüm değerlerin de tehlikede olduğu anlamına gelmiştir. Devlet adamının iktidar tekelinin kırılmasına yol açabilecek bu rekabet muhafazakar devlet adamlığı söyleminin kendini devlet eksenini dışında sivil alandaki unsurlarla/çıkarlarla tanımlayan politikacıyı olumsuzluklarla özdeşleştirerek siyasal alanda konumlandırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda devletçi zihniyetin politikacıya atfettiği en belirgin özellik -kamu tercihi teorisinin temel ilkesi doğrultusunda- tek amacının siyasal alanda kârını maksimize etmek olan bir aktör olmasıdır.

Liberal devlet ve siyaset anlayışının beslediği politikacının kendini konumlandığı alan ve savunduğu çıkarlar ekseninde siyasal alandaki meşruiyet mücadelesi, devlet/toplum gerilimini hem yöneten yönetilen

ilişkisi hem de savunulan çıkarlar bağlamında en yüksek düzeyde gözler önüne sermiştir. Bu doğrultuda siyasal seçkinler/politikacılar kitlelerin değil kendi çıkarlarının peşinden koşmakta ve sağduyulu davranmamakta olduğu kullanılan temel söylemlerden biri olmuştur (Kaliber, 2002:116, 117). Toplum merkezli olarak konumlanan siyasal aktör olarak politikacı için öncelikle devletin değil bireyin/siyasi partinin/toplumsal istekleri önem taşır. Bu isteklerin karşılanması kimi zaman oy kazanmak için bir araç, kimi zamansa siyasal faaliyetlerin amacı olmaktadır. Pek çok kişi için, **iktidarı ele geçirmek, iktidarı ele geçirdikten sonra ne yapılabileceğinden** daha büyük önem taşımakta ve iktidar bir kez ele geçirildikten sonra, ömür boyu kaybedilmemek istenmektedir (Heper, 2002-03). Politikacılığa yöneltilen bu eleştiriler politikacının kendini konumlandığı temel eksenlerden kaynaklanmaktadır.

Politikacılık, mevcut siyaset anlayışının ilkelerden ve etikten uzak niteliği ve kuralların, nesnelliğin ve bunların doğal sonucu olarak niteliğin olmadığı bir siyasal düzlemin mevcut olduğu söylemiyle temellendirilmiştir (Timur, 2000a:220, 221). Devlet ve devletçi zihniyet tarafından sınırları belirlenen bir alan üzerinden gerçekleştirilen siyaset algısı ve anlayışından hareketle, politikacının “kötü”, “ilkesiz” olduğu söylemi dile getirilmiştir. Değerlendirmenin temelinde yatan önkabul, politikacının devlet hakkında belirli bir formasyona sahip olmadığı, dolayısıyla devletin gerekliliklerini, değerlerini kavrayamayacağıdır. Çünkü politikacı, devletin dışından bir alandan, -sivillikler alanından- halkın içersinden gelip bu alana dahil olmaya çalışan bir aktördür. Devletçi kesimin bakışına göre ise devletin saf çıkarları, toplumdan gelen değerlerle bozulmamalıdır. Bu nedenle, tanımlanmış olan “ortak iyi”nin dışında bir değer geçireliliği kabul edilemez.

Siyasal alanda rekabet eden politikacının temel amacı siyasal iktidarı elde etmek olup, iktidara gelebilmek için çok çeşitli yol ve yöntemleri kullanır. Politikacının amaçlarını gerçekleştirebilmesi için öncelikle iktidara gelmesi şarttır. Dolayısıyla politikacının geleceği, seçilmesine bağlı olarak belirlenmektedir. Politikacı için seçmen desteğini sağlamak şarttır. Çünkü politikacı kendini devletin dışında sivillikler alanında konumlandırmakta ve kendine temel eksen olarak birey/parti/halk çıkarlarını almaktadır. Genel anlamda halka dayandığını iddia eden politikacının siyasal alandaki yeri/konumu garanti değildir, başarı ölçütü şartlara ve seçmen kitlesinin bakışına göre değişeceğinden, iktidara gelse bile bir sonraki dönem seçileceği garantisi yoktur. Politikacının arkasında sürekli destekleyici bir güç yoktur ve siyasal alandaki yeri geçicidir. Riskler

içermektedir. Bu nedenle politikacı seçilmesini garantiye alabilmek için çeşitli yöntemler kullanır. Politikacı, genelde belirli bir kesime hitap etse de – kesimsel çıkarları temsil etse de- kimi zaman tüm toplumun oylarını kazanabilmek üzere harekete geçer. Popülist bir yaklaşım sergileyen politikacı, kendini devlete hizmet eden ve devlet çıkarlarını savunan kişi olarak değil, içinden geldiği halka hizmet eden biri olarak göstermeye gayret eder. Devlet adamlığı da aslında nihayetinde halkın genel iyiliği anlayışından yola çıkar, fakat devlet adamının tanımladığı halk toplumsal gerçeklik itibarıyla değil, soyut bir biçimde kavranan halktır. Devlet adamı, bu çerçevede biçimlendirdiği ve karar verdiği çıkarların gözetilmesinin sonuçta halka hizmet ettiği iddiasını taşımaktadır.

Kendini toplumsal alanda, sivil toplumda konumlandıran politikacının siyaset anlayışının belirli ilkeleri taşımaktan ziyade pragmatik bir anlayışa yatkın olduğu söylenebilir. Belirlenmiş hedef siyasal iktidarı elde etmektir. Bu amaca ulaşmak için izlenecek yollar konusunda politikacının hareket alanı daha serbest ve geniştir, çünkü politikacı kimi kurallarla/etik ilkelerle kendini sınırlamaz/sınırlama gereği duymaz. Çünkü önemli olan şey amaca ulaşmaktır ve bunun için kullanılan aracın niteliği önemli değildir. Nitekim Yayla (2000), politikacının seçmenine; bir satıcının müşterisine, öğrencinin hocasına, borçlunun alacaklısına söyleyeceğinden daha fazla yalan söylemeye yakın ve yatkın olduğunu belirtmiştir. Bu durumun, politikacıların siyasi faaliyetlerinde; ilkelerden, ilkesel tutarlılıktan ve kuşatıcı ahlaki değerlerden uzak olma potansiyelinin yüksek olmasıyla paralellik taşıdığını ifade etmiştir. Bu özelliklerin, iktidar koltuğuna oturarak kamu gücünü kullanan politikacıların elinde, yıkıcı ve tahrip edici araçlara dönüşerek devlet düzeninin bozulacağı ve yönetimin zaafa uğrayacağı korkusu muhafazakar zihniyetin en temel çekincesidir.

Politikacının devlete bakış açısı araçsal bir nitelik taşımaktadır. Devlet, iktidar için ele geçirilmesi gereken bir araçtır ama amaç değildir. Devlete atfedilen önem de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Hükümet; soyut, kutsal ve yüce bir varlık olarak görülmez ve politikacı – devlet adamının tersine- devleti kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak görür ve bu doğrultuda kullanır.

Politikacı siyasal düzlemde toplumsal alana hitap edebilecek her türlü düşüncenin savunuculuğunu yapabilir. Kendine temel eksen olarak bireysel çıkarlarını, siyasi parti çıkarlarını, belirli bir ideolojiyi, halkın/toplumun çıkarlarını alabilir. Politikacı, inandığı/savunduğu yöne-

tim ve düşünce sistemini/dünya görüşünü ülke yönetimine/siyasal iktidara egemen kılmayı ve devleti sahip olduğu bu düşünceler doğrultusunda yönetmeyi amaçlayabilir. Politikacının bu bağlamda ilk görevi de kendi düşünce sistemine inananların sayısını arttırmak, seçimlerde yasa organında çoğunluğu sağlayacak milletvekili sayısına ulaşmaktır. İster azınlıkta isterse çoğunlukta olsun, her parti iktidar olmayı sağlama açısından bu yolda çaba harcar. Partiler arasındaki iktidar yarışı sürekli- dir ve her yeni seçim, siyasal iktidarı ele geçirip ülke yönetimine egemen olmak için yeni bir başlangıçtır (Çoker, 1996:79). Politikacılar; kendilerini devleti merkeze alarak konumlandırmadıkları için öncelikli kaygılarını, devletin iyiliği ya da hizmetlerin düzenli işlemesi değil, savunuculuğunu üstlendiği düşüncenin/partinin ya da kişilerin çıkarları oluşturmaktadır. Kişisel çıkar peşinde ya da etkili-güçlü çevrelerin çıkarlarının sözcülüklerini yapma, etik kurallarına bağlı kalmama, bu açıdan politikacılarda görülebilen genel özelliklerdendir (Akgüç, 1991:8). Siyaseti kendi siyasal ve kişisel çıkarlarıyla bütünleştiren politikacılar, çoğu kez, parti çoğunluğunun savunduğu, uygulanabilir siyaset sistemine de aykırı olarak bürokrasiye kişi, grup ya da bölgeler lehine müdahaleler yapabilmekte ve yönetim sistemini, hukuk düzenini ya da bürokratlara yasal olarak verilmiş takdir haklarını bozabilmektedirler (Çoker, 1996:81-82). Yetki sevgisi/düşkünlüğü pek çok politikacıya egemen olan bir dürtü olarak değerlendirilmektedir (Russell, 1996:67).

Politikacılık söyleminin temel unsuru olan -devletin dışında yer alan kesim olan- halk için yönetim ilkesi, insanı/halkı siyasetin merkezine taşımaktadır. Dolayısıyla hareket noktası/temel alınan değer halk olunca, siyasal rekabetin temel amacı da halkın -bir seçmen kitlesi olarak- oylarını alabilmek olmaktadır. Kendine halkı/halkın çıkarlarını temel eksen olarak alan politikacılar kendilerini bu bağlamda sorumlu hissedebilecekleri gibi, siyasal kültür düzeyi gelişmemiş, seçimleri iktidarı denetleme aracı olarak kullanıp hesap sormayan, pasif olan toplumlarda bu yaklaşımları sözde de kalabilir.

Devlet adamlığı ve politikacılık bu noktada büyük önem taşımaktadır. Politikacı, dayandığı liberal felsefe ve sahip olduğu temsil anlayışı doğrultusunda, yaşadığı toplumu biçimlendirmekten çok toplum tarafından biçimlendirilmekte ve toplumun aynası olmaktadır. Politikacı başarılı olmak için topluma duyarlı olmak ve seçmen kitlesinin isteklerine boyun eğmek durumundadır (Türküne, 2003:15). Fakat siyasetin icra işlevini ve faaliyetini gerçekleştirmek üzere, esasında "iktidarı elde etmek" amacıyla siyaseti meslek olarak seçen politikacının taşıdığı kimi

özellikler devletle ve devlet politikalarıyla/siyasalarıyla uyuşmasına engel oluşturmakta ve bu durum da hükümet-devlet gerilimlerine yol açmaktadır. Siyasal hayatın temel aktörlerinden olan devlet adamı ve politikacı, taşıdığı özellikleri ile siyasal geleneği ve yönetim geleneğini etkilemektedirler.

Politikacılık kurgusu faydacı zihniyet üzerinden temellendirilmiş ve bu çerçevede tanımlanmıştır. Özel çıkarları savunan bir siyasal aktör, genel çıkarları gözetemez ve toplumu, devleti uçurumun dibine götürür. Bu kavrayış, devlet adamının; iyi, toplumcu ve istikrarcı olarak tanımlanmasında, politikacının ise; kötü, bireysel/özel çıkarıcı, kaoscu/krizi destekleyici olarak tanımlanmasında etkili olmuş, bu kavramların içi bu değerlerle doldurulmuştur. Değerlerle yüklenen bu kavramlar, devletçi zihniyetin taşıyıcıları tarafından söylem yoluyla kitlelere iletilmiştir. Toplumdaki algılamalar bu yönde etkilenmiş, nitekim her fırsatta bu söylemlerin kurucu unsurları gündeme gelmiş ya da getirilmiştir.

2.Devlet Adamlığı ve Politikacılığın Kurucu Unsurları

Devlet adamı ve politikacı hakkında yapılan değerlendirmeler sonucunda, söylemlerin ana unsurlarını sistematik bir hale getirebilmek için kimi tespitler yapılması mümkün görünmektedir. Bir ideal tip olarak devlet adamı, tüm "iyi"¹ meziyetlerin üzerine yüklendiği bir kavrama karşılık gelmekteyken; politikacı ise, devlet adamlığı söylemi çerçevesinde olumsuz niteliklerin üzerine yüklendiği bir kavrama karşılık gelmektedir.

Devlet adamlığı ve politikacılığın karşılaştırmasında söylemsel olarak bu yaygın kabulü yansıtan tipik bir görüş Ilıcak (1980) tarafından şu biçimde yapılmıştır:

"Devlet adamı devleti düşünür, politikacı ise partisini hatta partisi içinde kendi şahsi menfaatlerini kollar. Devlet adamı icraat yapar, politikacı ise siyaset yapar. Devlet adamı milliyetperverdir, politikacı ise partizandır. Devlet adamı vatani sever, politikacı ise makamı sever. Devlet adamı hizmet yarışında koşarken politikacı da taktik peşinde koşar".

Taneri de (1981:189) aynı biçimde, "Devlet adamları kalıcıdır, politikacılar ise er geç tasfiye olurlar" diyerek bu söylemi pekiştirmiştir.

¹ "İyi"nin ne olduğuna hakim siyasal rejim ve siyasal rejimin taşıyıcısı devletçi seçkinler karar vermektedir.

“Politikacının derdi kendisinin ve ülkesinin gününü kurtarmaktır; devlet adamınınunki ise ülkesinin geleceğini düşünmek” (Soysal, 2005:2). Burada, politikacının çıkar anlayışının kısmılığı ve hedef ölçeğinin darlığı ile devlet adamlığının çıkar ve hedef ölçeğinin genişliği vurgulanmaktadır.

Devlet adamı ve politikacı kavramlarının yüklendikleri anlamlar itibarıyla, tanımlanma ve siyasal sistem içerisinde konumlanmalarını sağlayan temel kurucu unsurları sistemli bir hale getirilerek tablolaştırılmıştır (Tablo.1). Bu kurucu unsurlar, muhafazakar ve liberal damardan beslenmiş olup, bu temel mevcut devlet ve siyaset anlayışlarına eklenerek oluşturulmuştur.

2.1. Dayandığı Devlet Felsefesi/ Konumlandığı Eksen ve GÜdülen Çıkarın Niteliği

Devlet adamlığı ve politikacılık kavramları çok köklü bir ayrımın ürünü olup dayanan devlet felsefesinden hareketle kapsamlı bir zihinsel ayrılığa da işaret etmektedir. Muhafazakar kuramın devlete bakış açısına sahip olmak devlet adamlığı söyleminin “sine qua non” (olmazsa olmaz) koşulu olarak temel kurucu unsurlarındandır. Nitekim bu doğrultuda; bireyi toplumdan/devletten hareketle tanımlama söz konusu olup bütünüün çıkarının bireyin çıkarı için de iyi olduğu anlayışı geçerlidir.

Politikacılık söyleminin temel çerçevesini liberal devlet anlayışı içerisinde kamu tercihi kuramı oluşturmaktadır. Politikacılığa hakim değerler irdelendiğinde kamu tercihi kuramı çerçevesine oturduğu görülmektedir. Devlet tarafından ve devletin sahip olduğu devlet anlayışı tarafından –muhafazakar anlayış- sakıncalı görülerek olumsuzlanan ve politikacılığa atfedilen değerler temelde liberal unsurları içeren değerlerdir. Nitekim politikacının bireye ontolojik öncelik tanınması liberal kuramın -kamu tercihi kuramının- temel argümanıdır. Bireyden topluma gidiş vardır. Dolayısıyla, politikalar bireye/gruplara/belirli kesimlere/halka yöneliktir. Politika bir çeşit ticaret kurgusu içerisinde düşünülürse, politikacı, seçmenleri birer müşteri olarak görür ve onları memnun etmek üzere çalışır. Herkesi aynı anda memnun etmeyi amaçlasa da politikacı, kendine somut bir hedef kitle seçmesi gerektiğini de bilir. Politikacı belirli bir kesime dayanır ve belirli bir kesimin çıkarlarını savunur ve bu konumuyla devletin dışında halkın -belirli bir kesimin de olsa- çıkarlarını temsil ettiği ifade edilebilmektedir.

Siyasette en önemli şey başarılı olmaktır. Bu da güdülen çıkarların korunup korunmadığı ve saptanan amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı ile yakından ilgilidir. Nitekim politikacı için seçilmek ve iktidara gelmek başarılı olmak sayılırken, devlet adamı için iktidara gelmek, başarılı olmanın bir şartıdır ama yeterli bir şartı değildir. Daver (1993:21), devlet adamlarının siyasal iktidarı; barış, hürriyet toplumun refahı ve adalet için kullandıkları ve bu en az kötü araçları kullanarak başarı ile yaptıkları takdirde büyük ve kalıcı devlet adamı niteliğine kavuşacaklarını belirtmiştir. Dolayısıyla başarı ölçütü, devlet adamlığı ve politikacılık söylemlerine göre farklılaşmaktadır.

Devlet adamlığı söyleminin kurucu unsurlarından kamu yararı ilkesi de çok önemli bir faktördür. Doğrudan doğruya siyasal takdire bağlı olan "**kamu yararı**" demokratik yarışmanın ana konusunu oluşturur; siyasi partilerin seçimlerde halkın onayına sundukları programlar alternatif "**kamu yararı**" paketlerinden başka bir şey değildirler. Kısaca, neye "**kamu yararı**" denilmesi gerektiği, bireyin/devletin siyasal olarak nerede durduğunu da göstermektedir (Erdoğan, 2005). Bu bağlamda devlet adamlığı açısından resmi ideolojiyle de ilişkili olarak neyin kamu yararı/ulusal çıkar olduğu bu ölçütler doğrultusunda belirlenecektir. Amaç bütünsel çıkarların gözetilerek devletin çıkarları doğrultusunda hizmet etmektir.

Politikacı ise bireylerden hareketle, çeşitli kesimlere yönelik menfaatleri savunur. Bu durumda politikacı için siyaset farklı menfaatlerin rekabetidir. Politikacının amacı dayandığı toplumsal katmanın mutluluğunu temin etmek, çıkarlarını korumaktır.

Tablo:1 Devlet Adamlığı ve Politikacılık Söylemlerinin Kurucu Unsurları²

Ölçütler	Politikacı Kimliği	Devlet Adamlığı Kimliği
Dayandığı Devlet Felsefesi	Liberal Kuram/Kamu Tercihi Teorisi	Muhafazakar Devlet Kuramı
	Bireyin Devlete Önceliği	Paternalist-Otoriter, Korumucu/ Müdahaleci Devlet Anlayışı Yüce Devlet Algısı
Güdülen Amaçların Niteliği	Seçmeni Müşteri Olarak Görme	Seçmeni Devlet Bütününe Bir Parçası Olarak Konumlandırma Organik Toplum Anlayışı
	Oy Maksimizasyonu / Menfaatlerin Rekabeti İktidarı Ele Geçirmek	Devletin Bekâsı/ Toplumsal Düzen
Üzerinde Konumlandığı Eksen	Bireyi/ Grubu/Partiyi►Seçmen Kitlesini/Toplumu Eksen Olarak Alma	Devleti Eksen Alma
Güdülen Çıkarların Niteliği	Parçalı/Kesimsel Çıkar Toplum Merkezli►Kişisel Çıkar ya da Parti Çıkarı	Bütünsel Çıkar Kamu Çıkarı ►Ulusal Menfaatler
Devlete/Devletçi Zihniyete Bakış Açısı	Araçsal Devlet Anlayışı Eleştirel Bakış	Devletin/Devlet Çıkarlarını Gözetmenin Amaç Olduğu Anlayış Olumlu Bakış
Siyasal İktidarın Meşruiyet Kaynağı	Halkın Oylarıyla Seçilmiş Olmak/ Halk Onayı/ Milli İrade	Devlete/Devletçi Zihniyete Bağlı Meşruiyet + Halk Onayı Vesayetçi Tutum
Sahip Çıkan Demokrasi Anlayışının Niteliği	Liberal Demokrasi	Rasyonel /Sınırlı Demokrasi (Cumhuriyetçilik Önplanda)
Sahip Çıkan Siyasal Kültürün Niteliği	Katılımcı Kültür	Uyruk Kültürü
Siyasal Tutum ve	Rıza-	Baskıya/Zora/Otoriteye

² Bu tablo araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Davranış- lar/Kullanılan Yön- temler/Araçların Niteliği	ya/İknaya/Aldatmaya Dayalı Yöntemler Po- pülist / Pragmatik Poli- tikalar Demagoji, Patro- naj İlişkisi, Siyasi Hileler Kısa Vadeli Çözüm Arayışları	Dayalı Yöntemler Önleyici/Sınırlayıcı Meka- nizmalar Rasyonalist Yöntemler /Araçsal Rasyonalite/ Soyut Kavrayış ve Çözüm Yolları
İktidara Gelindi- ğinde Devlete ve Devletçi Zihniyete Eklemlenme Du- rumu	-Kendiliğinden Uyum Gösterme ya da -Çatışma	Uyumlu Bir Tavır
Söylem Eylem Birliği Düzeyi ve Bağlayıcı Olarak Görme Eğilimi	Düşük Söylemleri bağlayıcı unsur olarak görmeme	Yüksek Söylemleri bağlayıcı olarak görme

Konumlandığı eksen ve güdülen çıkarlar açısından bakıldığında da; devlet adamının kendini devlet içerisinde konumlandığı ve bu doğrultuda bütünsel çıkarı, ulusal menfaatleri savunduğu görülmektedir. Politikacı ise, kendisini, devletin dışında toplumsal alanda konumlandırmakta, topluma referansla, bireysel, grupsal, parti ya da sınıf çıkarlarını yahut halkın çıkarlarını savunmaktadır.

2.2. Devlete/Devletçi Zihniyete Bakış Açısı

Devlet adamlığı ve politikacılığın temelden ayrıştığı noktalardan birisi de, devlete bakış açılarıdır. Devlet adamı, devleti yücelterek, sahiplenerek olumlu bakmakta, devletin iyiliği ve çıkarlarını öncelikli amaç olarak görmektedir. Devlet istikrarlı ve düzenli olursa, bireyler de mutlu ve huzurlu olurlar. Bu nedenle devletin iyiliği/çıkarları tüm eylem ve faaliyetler gerçekleştirilirken gözetilmesi gereken ön şartı oluşturmaktadır. Devlet adamlığı söylemine göre devlet toplumdaki en üstün siyasi otorite olarak –bu konumunun da gereği olarak- toplumsal düzeni sağlamak adına bireylere, müdahalede bulunabilir. Devletçi zihniyet devletin toplumsal ve siyasal alandaki bu üstün ve ayrıcalıklı konumunu kabul etmekte ve bu zihniyete sahip olan siyasal aktörleri de bu anlayışın bekçileri tayin etmektedir. Devletin hassasiyetlerini bilen ve devletin yüce çıkarlarını korumayı kendine amaç edinen devletçi seçkinler arasında yer alan devlet adamları devlet yönetme sanatına vâkıftır. Devlet adamlığı söylemi devletin bu ehil kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Politikacının devlete bakış açısı olumlu bir nitelik taşımamaktadır. Bu bakış açısına göre devlet, devletin dışında belirlenen amaçların/çıkarların gerçekleştirilmesi için araçsal bir nitelik taşımaktadır. Devlet bireylerin mutluluğunu sağlayacak, hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir araç niteliği taşımaktadır. Devlet bireyin mutluluğunu sağlama aracıdır. En iyi devlet varlığını en az hissettiren devlettir. Politikacı için devlet sıradan bir kurumdur, yüce ve öncelikli bir değer olarak algılanmaz. Politikacı için devletçi zihniyet, halkın karşısında yer alan, halkın taleplerine uzak, halkın sorunlarından habersiz bir zihniyeti yansıtmaktadır. Politikacı devletçi zihniyetin ve bu zihniyetin temsilcilerinin elitist bir bakış açısına sahip olduğu ve kendilerini ayrıcalıklı ve üstün bir biçimde toplumun/halkın üzerinde konumlandırıran ve kendilerini toplumdan/halktan soyutlayan bir kesim olarak görür. Devlet yönetme tekeli eline almak isteyen ve halktan gelen seçilmiş iktidarlara şüpheyle bakan, kendilerini devletin ve rejimin bekçisi olarak gören devletçi zihniyete eleştirel bir gözle bakmaktadır.

2.3. Siyasal İktidarın Meşruiyet Kaynağı

Devlet adamı için siyasal alanda meşruiyet kaynağı, seçimlerle halkın onayını almış olmak dışında devletçi seçkinlerin ve resmi ideolojinin de onayını almaktır. Devlet adamlığı söylemi salt halkın oylarıyla/sayısal üstünlükle gelinen iktidarın meşruluğunu sorgulamakta, bunun dışında onay mekanizmalarının da olması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim devlet kendini halkın dışında ve halkın üstünde konumlandığı için, devleti yönetecek olan siyasal aktör de halkın onayı dışında –üstünde-eklemlenmiş olduğu/eklemleneceği devlet katının onayını da almak zorundadır. Devlet adamlığı söylemi ancak bu şartları taşıyan devlet adamının siyasal iktidarının meşruluğunu kabul etmektedir. Ayrıca devlet adamlığı söylemi bireylerden yola çıkan ve bireysel hak ve özgürlüklerin ön planda olduğu demokrasi kavrayışından ziyade sahip olduğu zihniyet doğrultusunda kabul edebileceği şartları taşıyan demokrasi kavrayışına –sınırlı demokrasiye- daha yatkındır. Bu açıdan devlet adamlığı, halkın siyasal alandaki demokratik katılımının değerini kabul etmekle birlikte ona temel değer olarak bakmaz. Cumhuriyetçi yönetim anlayışı gereği ortak iyilik amacından hareketle, bireylerin ödevleri ön planda yer alır ve bireylerin ödevlerden hareketle hak elde edecekleri teması önem taşır.

Politikacı için siyasal alanda iktidara gelebilmenin yegane ve temel şartı halkın onayı ile iktidara gelebilmektir. İktidarın sınırını belirleyecek

olan da, politikacıya verdiği yetkiyi geri alabilecek olan da yine halktır. Politikacı, özgürlüklerin her türlü sınırlamadan uzak tutulması gerektiği, hak ve özgürlüklerin bireylerin doğal hakları olduğu anlayışına sahiptir. Politikacı siyasal alanda milli iradenin –halkın oylarıyla seçilmiş olmanın- tek meşru güç olduğunu savunmaktadır. Politikacı bu açılardan liberal demokrasiye yahut çoğunlukçu demokrasiye daha yatkındır.

2.4. Sahip Çıkılan Siyasal Kültürün Niteliği: Uyruk/Tabiyet Kültürü ve Katılımcı Kültür

Siyasal süreçte bireylerin tutum ve davranışlarında en önemli etkenlerden biri siyasal kültürün niteliğidir. Siyasal kültürü, Verba ve Almond'un katkısıyla³, niteliğine göre; tabiyet/uyruk kültürü ve katılımcı kültür olmak üzere iki temel kategoride incelemek mümkündür. Verba ve Almond tabiyet/uyruk kültüründe bireyin durumunu şu şekilde açıklamışlardır: "Bu kültürde birey, siyasi merkezden haberdardır ve merkezin nasıl bir şey olduğunun farkındadır. Örneğin, ulus-devletin bir üyesi olduğunu bilmektedir. Fakat, kendisini teba olarak algılar ve siyasi merkez üzerinde herhangi bir etkide bulunabileceğini düşünmez" (Verba, 1965:517). Yurttaş, siyasi sistemde onu tanıyacak kadar bilgiye sahiptir fakat kendisi sistemin dışındadır ve siyasi sistemden taleplerini gerçekleştiremeyeceğini, siyasi sistemi değiştiremeyeceğini düşünür (Türköne, 2003:225). Bireye; siyasetten uzak durma, onunla ilgilenmeme, siyaseti, kendi harcı olan bir iş olarak görmeme eğilimi hakimdir. Bu edilgen tavır siyasi merkeze mensup "ileri gelenler" veya "büyükler" in yani rical-i devletin de paylaşması bu kültürün devamlılığını katkı sağlamaktadır (Oktay, 2003:218, 219).

Katılımcı siyasal kültüre sahip yurttaş, siyasi sisteme dair bilgi sahibi olmanın ötesinde, sistemi değiştirebileceği ve sisteme etki edebileceği şeklinde bir duyguya ve değer yargısına sahiptir. Bu nedenle yurttaş, siyasi sistemi etkileyebilecek tüm katılım yollarını denemektedir (Türköne, 2003:225).

Siyasi kültürün niteliği, toplumun ve siyasal sistemin niteliğiyle de yakından ilgilidir. Nitekim uyruklu kültürü, siyasi rejimi merkezi karakterde olan ve otoriter nitelik taşıyan siyasal sistemlerde belirgin olarak görülmektedir. Katılımcı kültür ise siyasi rejim demokratik karakter-

³Almond ve Verba siyasal kültürü 3'e ayırmaktadırlar; uyruk kültürü, yerel kültür ve katılımcı kültür olmak üzere. Çalışmada devlet adamlığı ve politikacılık açısından katılımcı kültür ve uyruk kültürü kavramları önem taşıdıklarından sadece bu iki kavram üzerinde durulmuştur (Verba, 1965:517).

deki siyasal sistemlerde daha çok görülmektedir. Bununla beraber bu siyasal kültür tipleri her toplumda aynı anda da görülebilmektedir. Fakat toplumda hangi tipin daha belirgin olduğuna göre kimi değerlendirmeler yapmak mümkündür (Türküne, 2003:226). Devlet adamlığı söyleminin rasyonel demokrasi anlayışı ile yurttaşların uyruk kültürünü taşıdıkları anlayışı birbirini besleyen unsurlar olarak görülmektedir. Politikacılık söylemi, dayandığı liberal çerçeve itibarıyla kuramsal düzeyde, katılımcı siyasi kültürle bağdaşmakta ve katılımcı demokrasi potansiyeli açısından büyük önem taşımaktadır.

2.5. Siyasal Tutum ve Davranışlar/Kullanılan Yöntemlerin Niteliği

Devlet adamlığı söyleminin kurucu unsurlarından ve devlet adamlığına atfedilen niteliklerden biri; uzağı görüş yeteneğine sahip olmak, ileri görüşlü hareket ederek, daha sağlam ve uzun vadeli yapılanmalara gidebilmektir. Bu yaklaşım devlet adamlığı söyleminin soyut ilkelerden hareket etmesi ve akla uygunluk ölçütünü temel olarak almasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda olandan değil olması gerekenden hareket edilir ve şartlar bu doğrultuda değerlendirilerek, bundan hareketle nele- rin mümkün olup olmayacağına karar verilir. Buradaki mümkün olan; devletin varlığına, kamu düzenine, ulusal çıkarlara aykırı olmamaktan hareketle belirlenmektedir.⁴ Politikacının devlet tarafından kendine çizilen sınırlar dışında kendine çezeceği sınır toplumun sınırları olabilir. Fakat bu sınırlar kesin çizgilerle belirlenmemektedir. Politikacıya mümkün görünen devlet adamına göre mümkün olamayabilir. Çünkü devlet adamının, saptanan amaçlara ulaşmak için kullanacağı araçlar -devletçi zihniyetin kabul ettiği- gerçeklerle bağdaşmalı-, amaca -devletin ve toplumun yüce amaçlarına- uygun olmalıdır. Tüm tutum ve davranışlar devlet adamı açısından rasyonel kurallar tarafından yönlendirilmektedir. Devlet adamının temel kaygısı devletin iyiliğini, devlet çıkarlarını ve kamu yararını gözetmek olduğundan önemli olan bu amaçlara ulaşmaktır. Bu amaçlara ulaşmak için uygulanacak yöntemlerin demokratik olması temel kaygı olmadığından kimi zaman baskı ve zora dayalı yöntemlere de başvurulmaktadır.

Politikacı çoğu zaman, varolan toplumsal kaygılardan çok, kendine temel amaç olarak saptadığı siyasal motiflerle hareket etmekte, bazen

⁴ Alman Şansölyesi Bismarck politikayı, "mümkün olanın sanatı" olarak tanımlarken, bu durumun göreceli olacağının farkındadır (Daver, 11993:22). Çünkü mümkün olanın sınırlarını belirlemek çok zordur. Özellikle politikacı için mümkün olanın sınırlarını saptamak çok zordur. Bunu belirleyebilmek çok kapsamlı bir çalışma gerektirir.

kendisini buna mecbur hissetmektedir. Bir seçimi kazanabilmek ya da belirli bir kesime/toplumsal gruba hoş görünebilmek için, mevcut durumun gerekliliklerinin dışına çıkarak hareket edebilmektedir. Kamusal olarak, ülke genelinde daha faydalı olacak bir bölge ve alanda yatırım yapılması yerine bu nitelikleri taşımayan bir bölge veya alanda yatırım yapılması, belirli kesimleri kazanmak için enflasyonist bir politika izlenmesi, bu açıdan örnekler oluşturmaktadır. Kimi siyasal hilelere başvurabilmekte, seçmenlerden oy almak için gerçekçi olmayan vaadlerde bulunabilmektedir. Menfaatlerin rekabeti söz konusudur. Politikacı "devlet aklı" nosyonu çerçevesinde rasyonel bir bakış açısına sahip değildir. Politikacı için akılcılık, çıkarları doğrultusunda davranmakla örtüşmektedir. Gerçekçi bir bakış açısına ve etik kaygılara sahip olmak zorunda değildir. Siyasal faaliyetleri gerçekleştirirken; duygusallığa kapılma, kimi zaman tutku ve hırslarının etkisinde kalma olasılığı, ürettiği politikaların, "devlet aklı" nosyonu doğrultusunda olması gerekenlerden uzak olmasına neden olmaktadır. Bu durum siyasal kararlara ve davranışlara etki ettiği gibi, politikanın rasyonel temellerden uzaklaşarak, insani tutku ve hırs temelinde irrasyonel politika belirleme ve yapmaya gidişi mümkün kılmaktadır (Daver, 1993:24,25). Aristo insanın, özellikle de siyasetin içinde/yönetim mevkiinde olan insanların, duygularının hakimiyetine değil, aklın hakimiyetine izin vermesi gerektiği, bunun olması gereken en doğal durum olduğunu belirtmiş, aslında özellikle devlet adamının doğası gereği aklıyla hareket etmesi, duygularına kapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Devlet adamı her kavramı soyut akılla tanımlar ve bu kavramlara akılcı yaklaşımın ürünü olarak belirli anlamlar yükler. Devlet adamının saptadığı hedefler de bu kavrayışın ürünüdür. Bu hedefler onun için olması gerekenlerdir. Devlet adamı için halkın onayını kazanmak ya da demokratik idealler temel kaygı olmadığı gibi siyasal alanda meşruiyetin sağlanması için kullanılması gereken temel yöntemler olarak da görülmez. Onun için asıl olan, devletin yüce amaçlarının gerçekleştirilmesidir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için izlenecek yolların niteliği de bu hedeflerin kabul edilmesini sağlamaya yönelik olduğu için bu süreçte baskı ya da zora dayanmak doğaldır. Çünkü burada önemli olan bu ilkelerin kabul ettirilmesidir, nasıl kabul ettirildiği değildir.

2.6. İktidara Gelindiğinde Devlete ve Devletçi Zihniyete Eklemlenme Durumu

Devlet adamı iktidarda iken de muhalefette iken de devletçi ilkeleri taşıyor ve bu ilkelerin savunuculuğunu yapar. Kendini devletçi zihniyetin

karşısında toplumsal alanda konumlandırıran –devleti değil devletin dışındaki çeşitli unsurları kendine hareket noktası olarak alan- politikacı ise, iktidara geldiğinde öncelikle iki seçenekle karşı karşıyadır. İlki, hiç uyum sorunu yaşamadan içine yeni girdiği devletçi kastın/devletçi seçkin kesimin değerlerini benimsemesi ki, o zaman devlet adamlığına doğru bir eğilim göstermiş olur. İkinci seçenek ise devletçi zihniyetle çatışma yaşamasıdır. Çatışma durumunda da iki seçenek vardır. Politikacı ya siyasal iktidarı boyunca bu gerilimi yaşar ve devletçi seçkinlerle mücadele eder, yetki alanını genişletme çabalarına girişir ya da çatışmayı istemeyerek de olsa bitirir, devletçi zihniyete boyun eğer –bu boyun eğme kabullenme biçiminde olabileceği gibi süreci idare etme şeklinde göstermelik de olabilir-. Politikacı eğer bu çatışmaları sürdürmek istemezse, bireysel/kesimsel çıkarlarını bir kenara iterek siyasal iktidardan ayrılabilir.

2.7. Söylem Eylem Birliği Düzeyi ve Söylemi Bağlayıcı Olarak Görme Eğilimi

Devlet adamı kendini söylemleriyle bağlı sayar. Bu açıdan devlet adamı, oturmuş bir devlet söylemi de olduğu için, akılcı ilkeler ışığında soyut hedefler saptar ve bu doğrultuda hedefler belirlediği için, iktidara geldiğinde de aynı ilkelerle hareket eder. Politikacı ise, kendisini söylemleriyle bağlı görmez; amacı oylarını/faydayı maksimize etmek olduğu için, bu amaca ulaşmak için kendini gerçek verilerle sınırlamaz. Ya da anlık durumlardan hareket eder ve gününbirlik politikalar güder. Bu politikalar uzun vadeli öngörülere dayanmadığı için gelip geçici ve değişkendirler. Önemli olan halkı inandırabilmektir. İktidara gelindiğinde ise bu vaatler arkada bırakılmış olunacağı için, bundan sonraki hedef önündeki gelişmelere göre hareket etmektir. Nitekim politikacıya göre halk günü/anı yaşar ve ona gününbirlik ihtiyaçları doğrultusunda bir takım şeyler vermek gereklidir. Bunun bedelinin nasıl ödeneceğinin ayrıntılı bir değerlendirmesinin yapılması gerekliliğine inanılmaz. Fakat devlet adamı bu dengeyi çok iyi koruyabilen kişidir⁵ (Demirel, 23.09.2005).

SONUÇ

Sahip olunan devlet anlayışı –muhafazakar ve liberal olmasına göre-devlet adamlığı ve politikacılığı tanımlayan ve siyasal alanda konumlandırıran temel “belirleyen” konumunda yer almaktadır. Siyasal alanda

⁵ Demirel, halkın günü yaşadığını, politikacının halkın günlük çıkarlarını tatmin etme çabası içine girdiğini fakat devlet adamının ise, bunun ötesinde devletin gerekliliklerini görerek ona göre hareket ettiğini belirtmiştir (Demirel ile Görüşme, 23.09.2005).

iki farklı siyasal aktörü simgeleyen devlet adamlığı ve politikacılık söylemleri iki farklı devlet anlayışının ürünüdür. Devlet adamlığı söyleminde öne çıkan en temel unsurun devletin/devletin çıkarlarının/kamu yararının/toplumun genel iyiliğinin korunması amacının güdülmesi olduğu görülmektedir. Ayrıca toplumsal düzenin/istikrarın sağlanmasının öncelikli hedefler içinde yer alması, toplumun iyiliği için baskı ve zora dayalı yöntemlerin kullanılabilmesi, otoriter/yetkeci bir nitelik sergilenmesi nitelikleri de devlet adamlığı söyleminin temel ilkelerindendir.

Liberal devlet anlayışının –özellikle kamu tercihi kuramının- temel ilkesi bireye atfedilen değer ve bireyin topluma önceliğidir. Politikacılık söylemi açısından da önem taşıyan temel nitelik, devletin değil, bireyin temel değer olarak alınması ve bireyin çıkarlarının/taleplerinin siyasal alanda öncelik taşımasıdır. Seçmen olarak bireyin /grupların / partinin /halkın çıkarlarının siyasal alanda temsil edilmesi ve temel eksen olarak bu çıkarların gözetilmesi politikacılık söyleminin temel kurucu unsurunu oluşturmaktadır. Liberal devlet anlayışında aslolan milli irade ve çoğulcu demokrasidir. Dolayısıyla politikacılık söylemi demokratik bir nitelik taşımakta daha doğrusu taşıma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Liberal devlet anlayışı devleti amaçsal bir değer olarak görmeyip, devlete araçsal bir nitelik atfetmiştir. Dolayısıyla politikacılık söyleminde devletin/devletin çıkarları temel eksen olarak alınmamakta, onun dışında yer alan kesimlerin –bireylerin/partinin/halkın- çıkarlarını sağlama temel eksen olarak alınmakta ve devlet bu çıkarların gerçekleştirilmesinde bir araç olarak görülmektedir.

Muhafazakar devlet anlayışının/taşıyıcılarının kurgusu olan devlet adamlığı söylemi siyasal alanda devletin hakim unsurlarının da devamlılığını sağlayan araç niteliği taşımaktadır aynı zamanda. Politikacılık söylemi muhafazakar devlet anlayışı tarafından ötekileştirilmekte, politikacı, meşruluğu sorgulanan ve siyasal alanda hareket alanı sınırlanması gereken aktör olarak sürekli denetlenmektedir.

Muhafazakar devlet anlayışının korunması ve yeniden üretiminde devletin belirleyiciliği aslında aynı zamanda devlete hakim olan kesimin/devlet anlayışının taşıyıcılarının belirleyiciliğine dönüşmektedir. Bu birbirini karşılıklı besleyen ve yeniden üreten bir süreci oluşturmuştur. Siyasal alanın odak noktasını oluşturan devlet anlayışı, varlığını, devletin temel felsefesini ve sahip olduğu değerleri taşıyan ve yeniden üreten kesimler tarafından devam ettirilmektedir. Yeniden üretim ve kurulu düzeni koruma sürecinde en önemli noktayı muhafazakar devlet anlayı-

şının temel ilkelerini çeşitli araçlarla tüm devlet kurumlarına ve toplumsal alana hakim kılacak mekanizmayı kurmak düşüncesi ve pratiği oluşturmuştur.

Hakim muhafazakar devlet anlayışını taşımayan, farklı değerleri siyasal alanda yüceltmeye çalışan siyasal aktör tipi, devletin sahip olduğu yaptırımlara mağruz kalmakta, en azından bu siyasal aktörün siyasal alanda sahip olduğu söz hakkı sınırlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim; liberal anlamda siyasal değerleri savunan, halkın/bireylerin isteklerini ve katılımını önplanda tutan, bireylerin hak ve özgürlüklerini savunan, devlet çıkarı/kamu yararı kavramlarını, halk/birey yararına yorumlayan siyasal aktör olarak politikacı, muhafazakar değerler –otoriteyi, rasyonel demokrasiyi, düzeni korumayı- savunan devlet adamı tarafından endişeyle ve savunmacı bir tarzda karşılanmaktadır. Bu siyasal aktör tipi/politikacı hakim devlet anlayışı için tehdit olarak görülebilmekte ve devletin menfaatleri/çıkarları açısından dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak algılanabilmektedir.

Muhafazakar zihniyet için, bireysel haklar ve özgürlüğün değeri mutlak değildir, bireysel haklar ve özgürlük daha yüksek bir değer olan yerleşik devletin otoritesine bağlıdır. İnsanları mutluluğa götürecek olan özgürlük değil devletin bekâsı ve istikrarıdır. Toplumsal düzenin bozulmaması için siyasal istikrarın/düzenin sağlanması şarttır. Devlet en üstün siyasal otorite olarak düzeni sağlayıcı tedbirleri almaya muktedir olup, kendini çeşitli araçlarla korumaya alır.

Mevcut anlayış doğrultusunda, varlığı kendinden menkul, birey ve siyaset üstü varlık olan devlete ve resmi ideolojiye eklemlenen devlet adamlığı söylemi ile muhafazakar devlet anlayışı tarafından siyasetten dışlanan halka/bireye/gruplara referansla, olumsuz niteliklerle özdeşleştirilerek sunulan liberal değerlere dayanan politikacılık söylemi, siyasal alana egemen olmak isteyen iki farklı zihniyet örüntüsünün gerilimini yansıtmaktadır. Bu iki kavram arasında yapılan değer yüklü ayrım siyasal alanda yürütülen iktidar mücadelesinde çok kritik işlevler de yüklenmektedir. Muhafazakar eksen devlet adamını siyasal iktidarın doğal sahibi görmektedir. Hikmetinden sual olunmayan ve aşkın bir nitelik atfedilen “devlet”in bu özellikleri devlet adamlığı kavramına da yüklenmek istenmiştir. Dolayısıyla, devletin üzerinde konumlandırılan devlet adamının bu niteliklerden hareketle değerlendirilmesi söz konusudur. Muhafazakar devlet anlayışı tarafından seçkin ve ayrıcalıklı olarak tanımlanan siyasal alana dahil edilmesi istenmeyen aktör olarak hal-

kın/bireyin taleplerini temsil eden politikacı, bu doğrultuda değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Devletçi kesim, "devlet adamlığı" kavramını muhafazakar devlet anlayışı doğrultusunda kurgulamış ve bu kavrama kimi üstün değerler atfederek, bir bakıma böylece kendi devlet anlayışlarının -muhafazakar devlet anlayışının-yeniden üretimine de katkıda bulunmuşlardır. Liberal devlet anlayışının kurgusu olan politikacılık söylemi siyasal alanda devlet adamlığı söylemi kadar etkili ve güçlü olamamakta, devlet adamlığı söylemine göre etki ve hareket alanı daha sınırlı kalmaktadır.

Siyasal alana -devletin çıkarları dışında bir unsurun çıkarlarını temsil etmesi açısından- halkın/bireyin/partinin taleplerini yansıtmak iddiasıyla dahil olan politikacı, devletçi zihniyetin dışında, devletin asıl sahibi olduğunu düşündüğü halkın zihniyetini/milli iradeyi yansıtmaktadır. Siyasal alanda temel eksen olarak bireyin/seçmenin/halkın mutluluğunu hedef alan politikacı bireyin/halkın taleplerini -rasyonel olup olmamasına göre ve devlet anlayışına ters düşüp düşmediğine bakmaksızın- gerçekleştirmeyi hedefler -en azından söylem düzeyinde-. Bireyin ve halkın/seçmenin taleplerini temsil etme iddiasında olan politikacı birey hak ve özgürlüklerini savunma açısından, devletçi zihniyeti taşıyan ve temsilden/haklardan ziyade istikrar ve düzeni savunan bir anlayışa sahip olan devlet adamına göre daha demokratik bir nitelik taşıma potansiye-line sahiptir.

Toplumu kuşatmış olan devlet anlayışının/devletçi zihniyetin muhafazakar ilkelerinin hakimiyeti devam ettiği sürece liberal devlet anlayışına dayanan politikacı kurgusu olumsuzlanmaya, devlet adamı kurgusu da yüceltmeye devam edecektir. Devlet adamlığı söyleminin ana eksenini devletin ve devlet çıkarlarının oluşturmasının özellikle demokrasi ve siyasal temsil noktasında yurttaşların/yönetilenlerin gözündeki meşruiyetinin sorgulanması tartışmaya açık bir konudur. Liberal devlet anlayışı ekseninde toplumsal alanda konumlanan politikacının da yüklen-diği değerler itibarıyla bünyesinde hem olumlu hem de olumsuz unsurları barındırdığı göz ardı edilmeden tamamen kötüleme ya da tamamen olumlanması mümkün değildir. Politikacılık söyleminin kurucu unsurları doğrultusunda özellikle demokratiklik ve siyasal temsil açısından tatmin edici sonuçların ortaya çıkması politikacının sahip olduğu olumlu potansiyeli kullanmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- AKGÜÇ, Öztin (1991), *Politikada Gerçeği Arayış*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ARISTOTELES (1975), *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇELEBİ, Aykut Ö. (1995), *Dil ve Siyaset: Türk Siyasal Söyleminde Siyasetçi Profili ve Siyasetin Anlamlandırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Yavuz (2001), *Politik Kültür-Popüler Kültür İlişkisi (Popüler-Politik Semboller Üzerine Bir İnceleme)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇOKER, Ziya (1996), *Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Kazancı Yayınevi.
- DAVER, Bülent (1993), *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DEMİREL, Süleyman ile Görüşme, 23.09.2005, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (1997), *Rejim Sorunu*, Ankara: Vadi Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2001), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2001), *Dersimiz Özgürlük*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (20.06.2002), "Devlet adamlığı" ve Siyaset", Radikal Gazetesi WebSayfası, www.radikal.com.tr.
- ERDOĞAN, Mustafa (12.05.2005), "Kamu Yararı" ve Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı", <http://www.tercumangazete.com/2005/05/12/yaz1393-60002-148.html>.
- HEPER, Metin (1998), "Türkiye'de Unutulan Halk ve Birey", 75 Yılda Tebaa'dan Yurttaşa Doğru, Ed. Artun ÜNSAL, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.43-48.
- HEPER, Metin (2002-03), "Demokrasinin Sorunları", Doğu Batı, Yıl:6, Sayı:21, Kasım-Aralık-Ocak, s.159-168.
- HOCANOĞLU, Durmuş (1999), "Liberalizm, Devlet ve Sivil İtaatsizlik", Yeni Türkiye, Yıl:5, Sayı: 25, Ocak-Şubat, s.235-247.
- ILICAK, Nazlı (20.06.1980), "Politikacı ve Devlet Adamı", Tercüman Gazetesi.
- KALİBER, Alper (2002), "Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme

ve Batıcılık, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları, s.107-124.

OKTAY, Cemil (1991), "HUM" Zamirinin Serencamı, İstanbul: Bağlam Yayınları.

PLATON, (2003), Devlet, Çev: Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları.

RUSSELL, Bertrand (1996), Siyasal İdealler, Çev.Mehmet Harmancı, İstanbul: Say Yayınları.

SARTORI, Giovanni (1996), Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. Tunçer-Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Ankara: Yetkin Yayınları.

SOYSAL, Mümtaz (07.09.2005), "Devlet Adamlığı", Cumhuriyet Gazetesi, s.2.

TANERİ, Aydın (1987), Türk Devlet Geleneği, Ankara: Töre Devlet Yayınevi.

TİMUR, Taner (2000a), Sürüden Ayrılanlar, Ankara: İmge Kitabevi.

TİMUR, Taner (2000b), Osmanlı Kimliği, Ankara: İmge Kitabevi.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2003), Siyaset, Ankara: Lotus Yayınevi.

ALMOND, Gabriel A., Sidney VERBA (1965), The Civic Culture, Boston: Little Brown.

YAYLA, Atilla (2000), "Demirel Nasıl Hatırlanacak?", <www.liberal.org.tr>.